

La fi del sistema consular mallorquí i les seves repercussions en el català: El cas dels consolats de Pera i Constantinoble

Daniel Duran i Duelt*

Un aspecte de gran interès en l'estudi dels consolats ultramarins a l'edat mitjana és la relació existent entre consolats catalans i consolats mallorquins.¹ Fins ara, l'atenció dels investigadors s'ha centrat en el conflicte que enfrontà la ciutat de Barcelona i els reis d'Aragó amb els monarques mallorquins arran de l'establiment que feren aquests últims d'un seguit de consolats arreu de la Mediterrània. No ha despertat gaire interès, en canvi, el que suposà la fi dels consolats mallorquins; i, això, malgrat que la incorporació de l'element mallorquí es demostrà transcendent en el desenvolupament futur d'alguns consolats catalans.²

Un exemple molt il·lustratiu del que succeí en certs casos després de la liquidació dels consolats mallorquins és el de Pera i Constantinoble. La penetració comercial mallorquina en els mercats de la Romania explica l'existència d'un consolat encarregat de vetllar pels interessos dels súbdits del monarca mallorquí a la regió. Passat el petit regne sota la jurisdicció del rei d'Aragó, el pes de l'element mallorquí fou decisiu per al desenvolupament del consolat català a Pera i a Constantinoble, tant per la influència dels mallorquins com a grup de pressió com per la combinació de la seva herència consular amb la catalana. Potser aquest fet pot contribuir a explicar certs trets que el van caracteritzar durant la

* Institució Milà i Fontanals (CSIC).

1. Aquest treball s'emmarca dins del projecte PB97-1145 del MEC (*El Mediterráneo medieval desde el observatorio de la Corona de Aragón. Conflictividad e intercambios económicos*) dirigit per M. Teresa Ferrer i Mallol, i ha estat realitzat gràcies a una beca del subprograma de *Promoción General del Conocimiento* (MEC) (Convocatòria BOE 30-09-98) FP98 46744727.
2. Vegeu David ABULAFIA, *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*, Barcelona, 1996, pàg. 187 i 196-199, útil com a síntesi dels estudis fets fins ara, fonamentalment a càrrec d'Antoni Riera i Melis. Sobre la fi dels consolats, vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El Consolat de Mar i els Consolats d'Ultramar, instrument i manifestació de l'expansió del comerç català», dins Maria Teresa FERRER I MALLOL i Damien COULON (ed.), *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, 1999, pàg. 69-70.

segona meitat del segle XIV i la primera del XV com també el dualisme que existia a l'entorn de Pera i de Constantinoble.

La fi del sistema consular mallorquí

El reconeixement definitiu de la prioritat de la jurisdicció barcelonina per damunt de qualsevol altra en matèria consular arribà tan sols després d'un llarg i complex conflicte que enfrontà els municipis de Barcelona i de Mallorca. El jurament fet per Pere el Cerimoniós de respectar els privilegis dels mallorquins fou un símbol clar que, pel que fa a l'àmbit consular, les coses continuarien desenvolupant-se com fins aleshores, i així ho reflectí la seva política de nomenaments. Els problemes aparegueren quan el municipi de Barcelona s'oposà a que els mallorquins tinguessin una política consular autònoma al marge del seu control. Els consellers iniciaren una ofensiva política destinada a posar fi a tot nomenament fet per la ciutat de Mallorca i ratificat pel monarca a instàncies dels mallorquins. La resolució del conflicte només tingué aparences d'arribar el 1351 quan el rei reconegué formalment la preeminència del municipi de Barcelona.³ Amb tot, es pot observar alguna mena d'ingerència mallorquina en els afers consulars, almenys fins a la dècada dels seixanta d'aquell mateix segle.

El conflicte jurisdiccional: els esdeveniments

Per aclarir què va succeir entre la conquesta de Mallorca i la decisió presa a les corts de Perpinyà el 1351 ens ajuden dos documents d'una importància cabdal. Es tracta d'uns capítols que la ciutat de Barcelona, d'una banda, i la ciutat de Mallorca, d'una altra, presentaren al rei en un procés informatiu que s'havia obert a la cort per tractar, precisament, la qüestió del nomenament dels consols ultramarins. Aquests capítols s'adjuntaren a un seguit de cartes adreçades pel rei Pere a diverses autoritats el 22 de desembre de 1347, que havien de servir de base als interrogatoris que els destinataris haurien de dur a terme amb testimonis que poguessin aportar alguna informació relacionada amb el que contenen, i després enviar-ne la resposta per escrit al rei o a Juan Fernández Muñoz, doctor en lleis i comissari escollit per conduir les diligències, tot certificant la validesa dels testimonis i facilitant-ne informació.⁴ Malgrat que aquests capítols representen només un estadi més en la llarga i complexa història de l'esmentat

3. *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña*, vol. I, 2ª parte, Madrid, 1896, pàg. 431-432 (Corts de Perpinyà de 1350-1351); Antonio de CAPMANY Y DE MONPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1961, vol. II, pàg. 360, doc. 161.

4. En un primer cas coneixem tres dels cinc destinataris: el vicari de Mallorca, les autoritats genoveses i el podestà de Nàpols. Aquestes anaren acompanyades d'uns 34 capítols que els jurats i prohoms de la Ciutat de Mallorca havien adreçat a la cort reial mitjançant Joan de Font (ACA, Cancelleria, reg. 1412, 2a part, f. 183r-185v). D'altra banda, se n'expediren d'altres al capità de Palerm, al veguer de Barcelona, al del castell de Càller, al capità de Messina i al capità de Tràpani, acompanyades almenys de 24 capítols que la ciutat de Barcelona havia adreçat amb la mateixa finalitat (ACA, Cancelleria, reg. 1412, 2a part, f. 14).

procés, i que desconeixem com i quan van arribar a la cort, gràcies a aquests capítols podem intentar reconstruir els esdeveniments.

El conflicte es desencadenà arran d'una ambaixada que els mallorquins enviaren al rei a Barcelona, en el transcurs de la qual es tractà la ratificació reial del nomenament que els jurats de Mallorca havien fet de Jaume de l'Anyell com a cònsol dels mallorquins a Pisa. El rei, com havia estat el costum dels monarques de Mallorca fins aleshores, va procedir a confirmar-ne l'elecció. En aquella ocasió els consellers de Barcelona protestaren enèrgicament argumentant que aquell nomenament no tenia cap validesa perquè no l'havien fet ni ratificat i que, per tant, contravenia el privilegi que la ciutat tenia sobre aquest tema. En aquell moment degué esclatar el conflicte. Ambdues parts comparegueren davant del rei i hi hagué un gran nombre d'entrevistes i d'intercanvi de documents. Finalment, el monarca dictaminà que els mallorquins tenien tot el dret de nomenar els seus propis cònsols amb jurisdicció sobre els mallorquins, i que ell ratificaria aquelles eleccions, d'acord amb el privilegi atorgat pel rei Sanç, jurat pel rei Jaume i per ell mateix. A continuació es van emetre les cartes pertinents per al nou cònsol i aquell començà a exercir el seu càrrec.

La cosa, però, no quedà així. Els consellers de Barcelona es queixaren al rei Pere del que havia succeït i mostraren el privilegi de Jaume I, on aquest els concedia la potestat de nomenar cònsols per les parts ultramarines, de la Romania i de tots els llocs on arribessin les embarcacions dels súbdits del rei. Els barcelonins demanaren l'obertura d'una investigació que estudiés l'afer i posés fi al greuge a què havien estat sotmesos. El rei ho feu així, i l'11 d'octubre de 1344 va escriure als jurats de Mallorca i els va donar un mes de termini perquè es presentessin amb les al·legacions pertinents davant d'un comissari que escolliria per supervisar l'afer. Els mallorquins, que no s'hi presentaren, demanaren el sobreseïment de l'assumpte, però la ciutat de Barcelona hi insistí; mentrestant hi va haver el canvi de jurats i, com a conseqüència, la qüestió es dilatà durant un any. Finalment, però, el 27 de gener de 1346 el rei tornà a escriure als jurats de Mallorca perquè li presentessin, en un termini de 30 dies, un procurador i les al·legacions pertinents, aquest cop sense dilacions.⁵

D'aquell any 1346 es conserva una mena de registre d'actes d'una sèrie de sessions que tingueren lloc entre el 10 de juliol i el 14 de desembre a Poblet i Lleida, en les quals es tractaren les diverses qüestions, no especificades, que enfrontaven Salvador Fuster, representant de la ciutat de Barcelona, i el rei i la ciutat de Mallorca, que, entre d'altres, estigué representada per Joan de Font.⁶ En aquestes sessions es discutiren diversos capítols presentats per cadascuna de les parts, si bé sembla que tot l'esforç va ser en va, ja que la polèmica evolucionà cap a qüestions jurídicotècniques que hi estaven relacionades. No és gens arriscat pensar que aleshores es tractà l'afer dels consolats. Desconeixem, però, si els capítols sobre els quals es discutia eren aquells que hem esmentat i que foren enviats a diverses autoritats. En qualsevol cas, el que sí que sabem, a través del document que va trametre, és que les coses s'havien complicat força i, com assenyalava el mateix monarca en aquelles missives de 1347, la cort estava im-

5. ACA, Cancelleria, reg. 1410, f. 27r-v.

6. ACA, Cancelleria, Processos en foli, llig. 123, núm. 11.

mersa en altres problemes, fent referència segurament a les unions aragonesa i valenciana. Aquesta situació va obstaculitzar el procés, i, per desbloquejar-lo, nasqué la iniciativa d'enviar els capítols a aquelles autoritats que hi podien aportar noves dades.

El plet menat entre ambdues ciutats encara s'arrossegà per molt de temps. L'ambient durant tots aquells anys s'enrarià més per la intervenció del rei, ja que aquest, malgrat les comissions i les investigacions en curs, havia continuat confirmant nomenaments de cònsols fets per Mallorca. Aquest és el cas de Francesc de Gambacurta, ciutadà de Pisa, a qui el rei nomenà, el 1348, cònsol dels *catalans* a Pisa per un període de deu anys, en substitució de Lemi de l'Anyell, ja mort, "*ad humilem supplicationem propterea uel literatorie factam per dilectos et fideles nostros iuratos et probos homines ciuitatis Maiorice*".⁷ Així s'arribà a les corts de Perpinyà de 1350-1351, on encara es féu esment de tots aquests afers. Però, fou aquí, almenys oficialment, que el conflicte arribà a la fi. Una nova protesta de Barcelona, presentada entre altres greuges al monarca, aconseguí, aquest cop sí, una provisió reial per la qual es declarava que cap dels nomenaments que el monarca havia fet fins aleshores a instàncies de la Ciutat de Mallorca no podia anar en perjudici del privilegi que havia estat atorgat al municipi barceloní, i que, per tant, d'ara endavant cap dels seus oficials no podia contravenir-lo.

Els esdeveniments demostraren, però, que la qüestió dels consolats no s'havia clos. Tot i les seves mateixes ordres, el rei Pere encara procedí a confirmar, el 1356, el nomenament de Colum de Muscha com a cònsol dels mallorquins a Pisa, novament requerit per la Ciutat de Mallorca.⁸ A partir d'aquest moment, però, la situació varià ostensiblement, almenys per les notícies que tenim fins ara. No s'ha pogut localitzar cap altre nomenament de cònsol fet a instàncies de la Ciutat de Mallorca. Sembla, doncs, que la capacitat mallorquina per imposar els seus criteris i la seva independència en matèria consular s'esvaí al llarg dels anys seixanta. Això no significà, però, que la influència mallorquina no es deixés sentir encara, tot i que amb un matís diferent; així, veurem encara Pere el Cerimoniós nomenar cònsols a petició d'un súbdit mallorquí, com en el cas de Pera el 1368. Amb tot, la mort dels consolats mallorquins ja era un fet consumat, i més enllà d'aquella data ja no en trobem cap més esment. Definitivament, els mallorquins i el seu municipi restaren subordinats a Barcelona en matèria consular.

El conflicte jurisdiccional: els termes del debat

La llarga durada i la complexitat d'aquest conflicte s'explica per la importància dels interessos que hi havia en joc. Gràcies, en bona mesura, a l'espectacular desenvolupament comercial viscut per ambdues ciutats, que les havia convertit en

7. ACA, Cancelleria, reg. 1413, f. 21v-22r. També pot ser aquest el cas de Guillem de Bas, mercader de Palma de Mallorca, que, el 1348, actuava com a cònsol dels catalans a Palerm (ACA, Cancelleria, reg. 1429, f. 39r-40r).

8. ACA, Cancelleria, reg. 1418, f. 56v: "*Colum de Muscha, ciuem pisanum, fore electum per fideles nostros iuratos et probos homines ciuitatis et regni Maiorice in consulem mercatorum de Maiorice*".

les de major projecció euromediterrània de la Corona, ambdues ciutats havien esdevingut centres polítics de primera magnitud: Mallorca, del regne tot just incorporat; Barcelona, del Principat i, amb el permís de Saragossa i València, del conjunt de la Corona d'Aragó. La concurrència havia de conduir-les a l'enfrontament. Des del punt de vista de Barcelona, Mallorca va esdevenir una amenaça, especialment en l'àmbit econòmic, atesa la posició privilegiada que havia aconseguit com a centre comercial de primer ordre, i malgrat la seva quasi perenne posició de relativa debilitat política respecte al rei d'Aragó i als seus dèficits estructurals.⁹

El conflicte va esclatar en temps del regne privatiu, materialitzat al voltant de la lleuda, les taxes cobrades als catalans i el nomenament de cònsols mallorquins. Aquesta disputa, que caracteritza un període de desenvolupament i consolidació del regne mallorquí, prengué un nou rumb després de la conquesta de Mallorca. En aparença no varià gaire, però, reunides ambdues sota la mateixa senyoria, les condicions per determinar qui imposava els seus criteris i la seva supremacia canviaven substancialment. Es tractava de reordenar l'equilibri intern de forces, polítiques i econòmiques, en una nova conjuntura, la de la Pesta i de la crisi econòmica de mitjan segle XIV, però ara l'encarregat d'arbitrar la qüestió era un rei que havia participat en disputes anteriors.

L'altra cara de la defensa d'una esfera d'influència en l'àmbit d'acció mercantil respectiu era el pols per a la defensa del prestigi i del poder polític respectivament. Els arguments, tants cops esmentats, presentats al llarg dels capítols ho deixen ben clar. Barcelona insistí, efectivament, en la qüestió del prestigi, en la contravenció del dret i en la importància política de l'esdeveniment. El seu és un discurs clarament centrat en la raó jurídica que enllaça amb el seguit de disputes que tingueren lloc a principis de segle al voltant de la lleuda cobrada als barcelonins i als mateixos consolats. El que era fonamental era establir les bases per a la revocació del privilegi que els mallorquins deien posseir i demostrar que no tenia cap validesa jurídica perquè aquells estaven subjectes a la jurisdicció del rei d'Aragó, i, per tant, estaven obligats a acceptar el privilegi barceloní. Per aconseguir-ho, esgrimiren tres principis generals:

a) Els súbdits del rei de Mallorca, almenys els del Rosselló i de la Cerdanya, eren súbdits del rei d'Aragó. Aquest argument es basava en el fet que Jaume I, com a conqueridor del regne de Mallorca, en fou rei i senyor, alhora que ho fou d'Aragó i de València, i era comte de Barcelona i Urgell, i senyor de Montpeller. Això comportà que, tot i la partició del seu patrimoni, el rei de Mallorca, que era senyor del Rosselló i de la Cerdanya, terres que formaven part de Catalunya, quedés sota el vassallatge del rei d'Aragó com a príncep que era de Catalunya. Per aquest motiu el rei d'Aragó tenia com a súbdits els habitants d'aquells territoris, i així ho havien reconegut els reis de Mallorca a través de la signatura de diversos pactes.

b) Els mallorquins estaven subjectes a Barcelona pel que fa a l'elecció de cònsols. El privilegi que Jaume I, en qualitat de rei de tots els territoris esmentats,

9. ABULAFIA, *Un emporio mediterráneo...*, pàg. 282. Sobre les orientacions comercials de Mallorca i Barcelona, vegeu Coral CUADRADA i M. Dolores LÓPEZ, «A la Mediterrània medieval: les societats mercantils a la Corona d'Aragó (s. XIV)», *Universitas Tarraconensis*, X (1992), pàg. 67-92.

concedí als consellers i prohoms de Barcelona els atorgava la facultat d'escollir cònsols per les parts ultramarines, la Romania i qualsevol lloc on arribessin les embarcacions de tots els súbdits de rei. Amb aquest privilegi, els consellers elegien, i encara ho feien, cònsols per Sicília, Sardenya, Xipre, Alexandria, altres parts ultramarines, Pisa, Gènova, Nàpols i "*aliis partibus cismarinis*";¹⁰ i en el cas de Sicília s'escollien cònsols per a Messina, Tràpani i Palerm, que, al seu torn, escollien cònsols per a altres llocs de l'illa. El privilegi, que fou jurat per tots els reis d'Aragó, inclòs el mateix Pere, i les eleccions fetes, confirmades pels mateixos monarques, eren reconegudes a nivell internacional per les altres senyories, ja que quan els reis de Mallorca intentaren col·locar els seus cònsols a Sicília, el rei Frederic els rebutjà perquè anava en contra de l'esmentat privilegi, i el mateix succeí a tots els altres llocs on els reis de Mallorca, a instàncies dels jurats i dels prohoms de la ciutat de Mallorca, enviaren cònsols. Igualment, els consellers de Barcelona sempre s'havien manifestat en contra de les eleccions de cònsols fetes pels mallorquins, perquè això lesionava els seus privilegis.

c) Els mallorquins, integrats al domini del rei d'Aragó, estaven subjectes al privilegi de Barcelona jurat pel rei Pere. Després de la desposseïció de Jaume de Mallorca, el rei, com a senyor d'Aragó, de València, de Mallorca i de Catalunya, que havia jurat el privilegi del rei Jaume, havia de restablir la situació al seu ordre just i fer complir el dit privilegi pels motius ja esmentats. La desposseïció es produí per l'actuació poc honesta dels reis de Mallorca, que no respectaren els deures que els lligaven als reis d'Aragó ni els compromisos contrets a les corts i en altres ocasions, i així gravaren els barcelonins i altres catalans amb lleudes, passatges i altres taxes a Rosselló, Cerdanya i Mallorca. Per aquest motiu el rei Pere procedí contra Jaume i el desposseí dels seus territoris.

Mallorca, sens dubte davant la necessitat de contrarestar el que semblava un clar avantatge barceloní en matèria de raó jurídica, filà molt prim. Més encara si tenim en compte que una bona part dels principis al·legats per Barcelona eren els mateixos que el rei Pere havia fet servir per emprendre i justificar la seva ocupació de Mallorca. Així, la lectura del privilegi concedit pel rei Jaume fou certament agosarada i, alhora, s'adduïren principis basats en bona mesura en criteris econòmics:

a) L'acció del monarca, dels jurats i prohoms de la ciutat de Mallorca en el nomenament de Jaume de l'Anyell quedava justificada pel compliment escrupolós del que establia el privilegi atorgat pel rei Sanç de Mallorca trenta anys abans als jurats i prohoms mallorquins, a perpetuïtat. Segons el dit privilegi, aquells tenien el dret d'escollir cònsols per a qualsevol terra, tant de cristians com de musulmans, fora del regne de Mallorca. Els cònsols designats serien presentats al rei o

10. En un capítol es diu que els consellers solien i solen nomenar cònsols a: "*Videlicet, in insule Sardinie, ciuitas Castri Calleri; Item, ciuitas Sasserii; Item, ciuitas Oristagni; Item, et in insula Malte, locus de Malta; Item, et in insula Xipri, in ciuitas Famagoste; Item, et in terra Soldani Babilonie, ciuitas siue locus de Alaxandria; Item, et locus uel ciuitas de Barut; Item, in partibus de Romania, ciuitas Contestinopolis; Item, in partibus cismarinis, ciuitas Neapoli et terre Calabrie; Item, et ciuitas Pisarum; Item, et ciuitas Ianue; Item, in partibus de Ispania, ciuitas Sibilie; Item, ciuitas de Maleca; Item, ciuitas de Almaria; Item, et in partibus Regis Marrocorum; Item, quod in omnibus dictis partibus, ciuitatibus et locis et aliis pluribus consueuerunt nauigare naues uel ligna Barchinone*".

al seu lloctinent, que els confirmarien i validarien, i haurien de ser obeïts per tots els seus súbdits. Aquest privilegi havia estat jurat i confirmat pel rei Jaume, el seu successor, i pel rei Pere, aleshores regent, i s'havia aplicat per molt de temps, amb la qual cosa els cònsols exercien el seu càrrec amb normalitat, amb el coneixement tant dels mercaders com de la ciutat de Barcelona, i en benefici dels mallorquins, com en el cas del dit Anyell a Pisa.

b) La jurisdicció de Barcelona no era aplicable als mallorquins perquè anava en contra de les seves franqueses. Aquest fet s'esdevenia perquè el rei Jaume I, com a rei de Mallorca, després de la conquesta del territori als musulmans,¹¹ havia establert molt abans de la seva mort que el seu fill Jaume esdevingués l'hereu del regne de Mallorca, del qual li va fer donació, segons s'acostumava a fer en aquesta mena d'actes entre persones vives. A continuació, mitjançant una ordre adreçada des de València a totes les universitats i al regne de Mallorca, data- da el 4 d'agost de 1256, el rei els comminà a jurar el seu fill Jaume, que es dirigia a l'illa, com a hereu, i a prestar-li homenatge. Aquells ho feren així, i tingueren com a senyor al dit infant, un cop el seu pare esdevingué rei i senyor de Mallorca. Per aquest motiu, i com que la donació feta a Barcelona pel rei Jaume tingué lloc dotze anys després d'aquest esdeveniment, els mallorquins restaven fora de la seva jurisdicció, ja que el seu senyor efectiu era l'infant Jaume, i l'acceptació del dit privilegi hauria lesionat la potestat de l'infant i hauria suposat que els mallorquins anessin en contra de les seves pròpies franqueses.

c) El sistema consular barceloní no s'adeia amb les necessitats dels mallorquins. El privilegi del rei Jaume assenyalava que els consellers de Barcelona escollirien cònsols per a les parts ultramarines, la Romania i els llocs on arribaven les naus de Barcelona, la qual cosa es traduïa, efectivament en Sicília, Sardenya, Xipre, Alexandria, Pisa (?), Nàpols, Romania, Gènova, Hispania i els territoris del rei del Marroc. El problema sorgia amb els llocs on no arribaven els mercaders de Barcelona, o aquests eren inferiors en importància als mallorquins, els quals comerciaven arreu. Per això, i per la necessitat que els mateixos mallorquins tenguin de comptar amb un cònsol que els pogués tractar conseqüentment, en la seva condició de mallorquins, és pel que s'havien fet nomenaments de cònsols des de feia molt de temps a diversos llocs,¹² als quals havien acudit els mateixos mercaders de Barcelona en cas de necessitat.

L'estratègia d'ambdues ciutats queda clarament dibuixada. Una, Barcelona, intenta col·locar la Ciutat de Mallorca i els mallorquins sota el seu control, en el que s'intueix com el disseny d'una estructura economicocomercial articulada al voltant del "cap i casal" i que aglutinarà els altres centres de la corona catalano-

11. La justificació és la mateixa de Barcelona, però amb una finalitat ben diferent.

12. Es parla de: "*Videlicet, in ciuitate Pisarum; Item, in ciuitate Ianue; Item, in ciuitate Massilie; Item, in ciuitate Neapoli; Item, in loco de Gayeta; Item, in loco de Malfa; Item, in loco de Salern; Item, in loco de Turpia; Item, in partibus Sicilie; Item, in partibus de Xipri; Item, in ciuitatis Xibilie; Item, in partibus siue terri Regis Galbi* [?]; *Item, in locis qui sequuntur: a Nife, a Arzilai, a Cepta; Item, a Alcudia; Item, a Ffers; Item, a Xar[ch]; Item, a Hone; Item, a Ora; Item, a Matagon [...]; Item, a Tenes; Item, a Brich; Item, a Sarçell; Item, a Alger; Item, a Tremisse; Item, in partibus aliis sarracenorum; Item, in ciuitate Bugie; Item, a Acoll; Item, a Bona; Item, in ciuitate Tunici; Item, in Hispania terre sarracenorum: Item, a Malica; Item, Almaria; Item, in aliis quamplurimus mundi partibus, ciuitatibus seu locis*".

aragonesa. L'altra, Mallorca, vol mantenir la seva autonomia política i comercial. Amb aquest quadre, què va determinar, doncs, el rumb dels esdeveniments i la resolució a la qual s'arribà? La clau, sens dubte, es troba en la figura del rei i en els factors que condicionaren la seva actuació. Darrere de l'acció del monarca s'endevina un interès clar pels consolats, que esdevingueren peces claus en el joc de la política. Tot i que no podem obviar la dificultat derivada de controlar i respectar a cada moment la munió de privilegis, nomenaments i provisions més o menys dispersos dels quals gaudien el seus súbdits, fenomen accentuat, sens dubte, després de la conquesta de Mallorca, el que és ben clar és que el rei Pere fou ben conscient al llarg del seu regnat del valor que tenien els consolats per establir llaços de *clientelisme*, d'aliança política i de control sobre la comunitat mercantil. El seu valor polític anava més enllà, ja que en un cert moment desenvoluparen funcions d'espionatge, en el cas del consolats nord-africans, el pisà o el genovès. Per tant, no estava disposat a deixar escapar l'oportunitat que representava influir-hi de manera determinant. Alhora, la dualitat de Barcelona i Mallorca li permetia allunyar la possibilitat d'un monopoli dels consellers de Barcelona, amb els quals les tensions en l'elecció i en el nomenament dels cònsols van ser molt nombroses al llarg de tot el seu regnat.¹³ Pot qualificar-se aleshores l'actitud del rei Pere envers els mallorquins de paternalista? Sens dubte que no. El rei, que exercí un control molt estret sobre el municipi de ciutat de Palma,¹⁴ actuava en interès propi, gelós com era de la seva sobirania i amb una ambiciosa política internacional. El suport a la causa mallorquina s'explica per la necessitat de jugar una carta prou important a Barcelona. Aquesta estratègia, però, era molt vulnerable en un moment en què les circumstàncies requerien que el rei pogués comptar amb el suport de Barcelona. Les unions, la guerra amb els genovesos a Sardenya i a l'Orient, etc., determinaren que el rei Pere canviés d'estratègia i reconegués el privilegi de Barcelona, especialment en el moment que el municipi mallorquí anava perdent pes polític dins de la Corona d'Aragó, procés propiciat pel mateix monarca.¹⁵ Només així s'entén la desaparició dels consolats mallorquins. Cal determinar què succeí amb els consolats nord-africans. La documentació barcelonina no indica que els nomenaments de cònsols en depenguessin efectivament, i la cancelleria reial, de moment, tampoc no aclareix gaire aquest aspecte. Cal determinar, doncs, què els succeí i quin fou el paper dels mallorquins.

13. Sobre la conflictivitat a l'entorn del proveïment del càrrec de cònsol, vegeu Roser SALICRÚ I LLUCH, «Notes sobre el consolat de catalans de Siracusa (1319-1528)», dins *XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona*, Sassari, 1993, vol. III, pàg. 691-692.
14. Pau CATEURA BENNASSER, «Transformaciones institucionales en la Mallorca del siglo XIV», dins *Actas del XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Jaca, 20-25 de septiembre de 1993)*, Zaragoza, Departamento de Educación y Cultura, 1996, t. I, vol. 2, pàg. 113-116.
15. Durant el seu regnat les illes foren objecte d'una sagnia fiscal destinada a satisfer les necessitats d'una política de gran volada com la del Cerimoniós. Sobre la pressió fiscal, vegeu Pau CATEURA BENASSER, *Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Palma de Mallorca, 1982. No hem pogut consultar la tesi doctoral de Gabriel ENSENYAT PUJOL, *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349)*, Palma de Mallorca, Facultat de Filosofia i Lletres (Universitat de les Illes Balears), 1990. Desconeixem, per tant, quines són les seves aportacions ni què ha pogut dir sobre la qüestió dels consolats.

Pera i Constantinoble: interferències en una trajectòria consular complexa

A efectes pràctics, com va afectar als consolats catalans la desaparició dels seus 'competidors' mallorquins? Ja hem assenyalat que l'any 1368 Pere el Cerimoniós va procedir a nomenar Nicholosijs de Força "*consulem cathalanorum declinancium ad ciuitatem de Pera*", a petició de Bartomeu Sunyer, patró de nau de la ciutat de Mallorca. Un aspecte molt interessant del document d'aquest nomenament és la clàusula que indica que el cònsol exerciria el seu càrrec com ho havien fet els seus predecessors i rebria el mateix salari.¹⁶ Aquest fet sembla indicar l'existència anterior d'un cònsol a Pera, de manera més o menys estable. Però, a quins cònsols es fa referència? Per part catalana, de l'existència de cònsols, ni a Pera ni a Constantinoble, no en resta cap testimoni des de la darrerria del segle XIII.¹⁷ Sembla que no hi hagué un interès especial del municipi barceloní per disposar-ne d'un a la zona. De fet, en aquest sentit, l'interès pel Corn d'Or no sembla renéixer fins a la dècada dels vuitanta del segle XIV. Fou el 1383 quan es procedí a nomenar Manel de Finar cònsol dels catalans a Pera, i pel seu to sembla deduir-se que aquest esdeveniment era una novetat.¹⁸ Aleshores és probable que es tracti dels cònsols nomenats pels mallorquins, dels quals només en coneixem un, Octobo de Mari, que, l'any 1341 era "*consuli in partibus Romanie*".¹⁹ El fet que en Sunyer fos mallorquí, i que en el document on té una participació decisiva es parli dels seus predecessors en el càrrec, fan pensar en una tradició consular mallorquina pròpia amb la qual enllaçaria aquest nomenament.

És molt significatiu que la notícia del nomenament barceloní d'un cònsol al cor de l'imperi bizantí, a la darrerria del segle XIV, faci referència a Pera, en aquells

16. "[...] *faciatis ea omnia que ad officium consulis pertineant atque spectent et que alii consules preteriti fecerunt hactenus ac facere petuerunt, et habeatis et recipiatis ea iura et salaria que per alios Consules Cathalanorum dicte ciuitatis sint haberi et recipi assueta*" (ACA, Cancellaria, reg. 1427, f. 40v). El nomenament, vitalici, va ser el 26 d'octubre de 1368, a Barcelona.

17. No se'n pot descartar l'existència. De fet, en els capítols a què hem fet esment es parla d'un consolat a Constantinoble. El caràcter del document, però, ens ha de fer sospitar de la veracitat o exactitud de les informacions en aquest punt. En qualsevol cas, en la documentació revisada fins ara, no se'n fa mai esment. L'únic cònsol present en altres territoris de la Romania, però sense que sapiguem si és nomenat per Barcelona o si es tracta d'un cònsol escollit pels mateixos mercaders, és Guillem de Vic, cònsol a Càndia el 1300. Vegeu Salvatore CARBONE, *Pietro Pizzolo, notaio in Candia, Venezia*, 1978, vol. I, pàg. 33-34, doc. 60.

18. AHCB, 1B-VI, *Lletres closes*, 1, (1381-1383), f. 167r. Editat dins Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409). Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria*, Barcelona, 1947, pàg. 591-592, i dins CAPMANY, *Memorias históricas...*, pàg. 331-332, doc. 224. No es fa referència a cònsols anteriors, com sí passa en nomenaments similars i s'estableixen les seves prerrogatives tot referint-se a d'altres cònsols, però no als seus predecessors.

19. ARM (Arxiu del Regne de Mallorca), *Lletres comunes*, 2, f 193r-193v. Si bé no s'indica que estigués establert a Pera, això es dedueix del *Manual del viatge fet per Berenguer Benet a Romania: 1341-1342* (en curs d'estudi), on s'esmenta aquest personatge (Hotabo Damar). És interessant comprovar que l'esmentat genovès no és considerat cònsol per en Berenguer Benet, ni en el seu llibre s'enregistra cap pagament en concepte de drets consulars. Això fa sospitar que aquell, doncs, actuava només com a cònsol de mallorquins.

moments sota control genovès. Si, com semblen indicar les escasses dades de què disposem, la tradició consular mallorquina s'havia desenvolupat a Pera i s'havia mantingut així fins i tot després de la desaparició *de iure* dels consolats mallorquins, que la "refundació" del consolat català tingués a Pera el seu epicentre, podria ser degut a la influència del desaparegut consolat mallorquí, que havia fet arrelar en els genovesos de Pera una forta tradició de representativitat catalanoaragonesa. L'elecció de Pera no fou gratuïta. Els interessos comercials catalans allà eren tan importants com a Constantinoble. A més, nombrosos genovesos estaven interessats a atreure-hi els catalans, malgrat l'enemistat tradicional que els enfrontava, en benefici propi. Aquest fet pot explicar-se pel dualisme que sembla existir en algun moment del segle XV entorn de Constantinoble i Pera? L'existència d'un pseudoconsulat català a Pera, controlat pels genovesos, justament quan ja n'hi havia un de consolidat a Constantinoble, podria explicar-se, en part, per l'existència d'aquella tradició consular, més o menys difícil de resseguir, que sembla assentada en la colònia genovesa del Bòsfor, i que sembla d'arrel fonamentalment mallorquina.²⁰ Aquest fet podria indicar, doncs, que la influència mallorquina en la història consular catalana fou molt més transcendent del que fins ara hem considerat. Però aquest fenomen requereix altres estudis que confirmaran aquesta hipòtesi.

20. En qualsevol cas, l'existència d'aquest pseudoconsolat fou afavorida per la crisi que travessà el consolat de Constantinoble en la dècada dels quaranta del segle XV. Vegeu Daniel DURAN I DUELT, «Monarquia, consellers i mercaders. Conflictivitat en el consolat català de Constantinoble a la primera meitat del segle XV», dins FERRER I MALLOL i COULON (ed.), *L'expansió catalana...*, pàg. 41.